

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1246

Emeviler Dönemi
Şiddet Hareketleri
Doç. Dr. Mehmet Çakırtaş

Yayın Koordinatörü
Muray Aydemir
Kapak Tasarımı
Emin Bebek
İç Tasarım
Tuncay Aşşar

ISBN: 978-625-4284-30-4

1. Baskı, Aralık 2023, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 24.11.2023
tarih ve 183 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No: 48058

Ostim OSB Mah. 1256 Cad. No: 11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

EMEVİLER DÖNEMİ ŞİDDET HAREKETLERİ

DOÇ. DR. MEHMET ÇAKIRTAŞ

DOÇ. DR. MEHMET ÇAKIRTAŞ

1974 yılında Suşehri’nde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Suşehri’nde tamamladı. 1997 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2001 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda “Dört Halife Dönemi Savaş Esirlerinin Durumu” başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2007 yılında ise “Emeviler Dönemi Şiddet Hareketleri” adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 1998-1999 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı bursuyla Kuveyt Üniversitesinde Arapça dil eğitimi aldı. Birçok kamu kurumunda üst düzey bürokratik görevler yaptı. 2021 yılında doçent ünvanını aldı. Mayıs 2023’ten itibaren Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Başta siyer olmak üzere ilk dönem İslam tarihi alanında çalışmaları vardır. Aynı zamanda Bektaşilik ve Bektaşî Klasikleri üzerinde araştırmaları bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	XI
ÖN SÖZ	XIII
GİRİŞ	1
A. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	3
B. ŞİDDETİN KAVRAMSAL BOYUTU	6
1. Şiddetin Kelime Anlamı	6
2. Şiddetin Terim Anlamı	7
3. Şiddetin Kaynakları	13
4. Şiddetin Meşruiyeti Sorunu	17
5. Şiddet-Devlet İlişkisi	19
BİRİNCİ BÖLÜM	
EMEVİ TOPLUMUNDA ŞİDDETİN KÖKENLERİ	21
A. YÖNETİMDEN KAYNAKLANAN NEDENLER	23
1. Emevilerin Hilafeti Saltanata Dönüştürmeleri	23
2. Emevilerin Siyasi-Dinî Anlayışları	27
3. Halifelerin Yaşantıları ve Yönetimin Uygulamaları	31
B. EKONOMİK, TOPLUMSAL VE SİYASAL NEDENLER	39
1. Ekonomik Nedenler	39
2. Asabiyet ve Emevilerin Irkçı Politikaları	42
3. Toplumsal Değişim	51
4. İmamet (Halifelik) Problemi	54
5. Siyasi Grupların Şiddet İçeren Anlayışları	61
a) Hariciler	61
b) Hz. Ali Taraftarları	67
c) Hicazlılar ve Zübeyriler	71

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETE KARŞI ŞİDDET HAREKETLERİ.....75

A. HARİCİLERİN ŞİDDET HAREKETLERİ.....77

1. Haricilerin Kûfe'deki Şiddet Hareketleri.....77

- a) Haricilerin İlk Hareketleri.....77
- b) Müstevrid b. Ullefe Hareketi.....81
- c) Muâz b. Cüveyn et-Tâi ve Ziyâd b. Harraş el-İclî Hareketi.....85
- d) Hayyan b. Zübyân Hareketi.....85
- e) Şevzeb Hareketi.....86
- f) Vezir es-Sahtiyânî Hareketi.....88

2. Haricilerin Basra'daki Şiddet Hareketleri.....89

- a) Basra'da İlk Harici Hareketleri.....89
- b) Gureyb b. Murre el-Ezdî ve Zalhaf b. Zahr et-Tâi Hareketi.....90
- c) Tavvaf b. Allâk Hareketi.....92
- d) Yezîd b. Beğser ve Hedbe et-Tâi Hareketi.....93
- e) Ebû Ziyâd el-Murâdî Hareketi.....93
- f) Nâfi b. el-Ezrak Hareketi.....93
- g) Ubeydullah b. Mâhûz Hareketi.....97
- h) Zübeyr b. Mâhûz Hareketi.....98
- i) Katarî b. el-Fucâe Hareketi.....100
- j) Necde b. Âmir b. el-Hanefî.....107
- k) Ebû Fudeyk Hareketi.....110

3. Haricilerin Musul ve el-Cezîre'deki Şiddet Hareketleri.....111

- a) Sâlih b. Müserrih Hareketi.....111
- b) Şebîb b. Yezîd b. Nuaym eş-Şeybânî Hareketi.....113
- c) Behlûl b. Bişr eş-Şeybânî Hareketi.....120
- d) Saharî b. Şebîb Hareketi.....122
- e) Saîd b. Behdel eş-Şeybânî Hareketi.....123
- f) Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî Hareketi.....123
- g) Şeybân b. Abdülaziz el-Harûrî Hareketi.....125

4. Haricilerin Güney Arabistan-Yemen'deki Şiddet Hareketleri.....126

5. Haricilerin Horasan'daki Şiddet Hareketleri.....130

B. HZ. ALİ TARAFTARLARININ ŞİDDET HAREKETLERİ.....131

1. Hz. Ali Taraftarlarının Şiddet Hareketleri.....131

- a) Tevvâbûn Hareketi.....131
- b) Muhtâr es-Sekafî Hareketi.....139

c) Mugîre b. Saîd Hareketi.....	150
d) Ebû Mansûr Hareketi.....	151
C. HZ. ALİ SOYUNDAN GELENLERİN ŞİDDET HAREKETLERİ.....	152
1. Zeyd b. Ali Hareketi.....	152
2. Yahya b. Zeyd Hareketi.....	157
3. Abdullah b. Muâviye Hareketi.....	159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMEVİLER DÖNEMİNDE TOPLUMSAL ŞİDDET.....

A. KABİLE ÇATIŞMALARI.....	165
1. Irak'ta Meydana Gelen Kabile Çatışmaları.....	166
a) Basra'da Kabile Çatışmaları.....	166
b) Kûfede Kabile Çatışmaları.....	171
2. Horasanda Meydana Gelen Kabile Çatışmaları.....	175
3. Suriye ve el-Cezîrede Meydana Gelen Kabile Çatışmaları.....	186
B. MEVALİ İSYANLARI.....	192
1. Mevalinin Genel Durumu.....	192
2. Mevali İsyânları.....	195
a) Ebû Leylâ İsyânı.....	195
b) Ebû Ali İsyânı.....	195
c) Saîd b. Osman'ın Kölelerinin İsyânı.....	196
d) Zencilerin Ayaklanması.....	196
3. Mevalinin Karıştığı İsyânlar.....	197
C. DİĞER İSYAN HAREKETLERİ.....	200
1. Basralıların Maaşlarının Kesilmesi Nedeniyle Haccâc'a Karşı İsyânları.....	200
2. Ubeydullah b. Hurr Hareketi.....	206

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET İÇİ İKTİDAR MÜCADELESİ.....

A. EMEVİ HANEDANINDA TAHT KAVGALARI.....	213
1. Amr b. Saîd el-Eşdak'ın Darbe Girişimi.....	213
2. Yezîd b. Velîd'in Velîd b. Yezîde Karşı Yaptığı Darbe ve Sonrasında Ortaya Çıkan Karışıklıklar.....	216

a) Darbe ve Darbeyi Hazırlayan Nedenler.....	216
b) Darbe Sonrası Karışıklıklar.....	222
c) Mervân b. Muhammed'in Yezîd'e Muhalefeti.....	227
3. Mervân b. Muhammed'in İbrahim b. Muhammed'e Karşı Gerçekleştirdiği Darbe ve Sonrasında Ortaya Çıkan Karışıklıklar.....	228
a) Mervân b. Muhammed'in Gerçekleştirdiği Darbe.....	228
b) Darbe Sonrasında Ortaya Çıkan Karışıklıklar.....	231
4. Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'in Mervân b. Muhammed'e Karşı Darbe Girişimi.....	232
5. Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'in Mervân b. Muhammed'e Karşı Çıkışı.....	235
B. DEVLET GÖREVLİLERİNİN İSYANLARI.....	236
1. Abdurrahman b. Hâzim'in İsyanı.....	236
2. Mutarrif b. Mugîre b. Şu'be'nin İsyanı.....	237
3. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın İsyanı.....	241
4. Ömer b. Ebi's-Salt'ın İsyanı.....	252
5. Kuteybe b. Müslim'in İsyanı.....	253
6. Yezid b. Mühelleb'in İsyanı.....	256
7. Hâris b. Süreyc'in İsyanı.....	263

BEŞİNCİ BÖLÜM

EMEVİLERİN ŞİDDETE YÖNELİK KARŞIT POLİTİKALARI.....	267
A. BASKI VE ŞİDDETLE MUHALEFETİN SİNDİRİLMESİ.....	269
1. Hucr b. Adî ve Arkadaşlarının Öldürülmesi.....	274
2. Urve b. Udeyye ve Ebû Bilâl Mirdâs'ın Öldürülmesi.....	279
3. Kerbelâ Olayı ve Hz. Hüseyin'in Şehit Edilmesi.....	283
4. Harre Olayı ve Medine'nin Yağmalanması.....	292
5. Mekke'nin İlk Muhasarası ve Kâbe'nin Yakılması.....	297
6. Mekke'nin İkinci Muhasarası ve Abdullah b. Zübeyr'in Öldürülmesi.....	301
7. Âlimlere Uygulanan Baskı ve Şiddet.....	305
8. Suikast ve İşkence.....	312

B. ŞİDDETE KARŞI PARA/MAL DAĞITMA	318
C. EYLEME DÖNÜŞMEYEN FİKİRLERİ HOŞ GÖRME.....	321
D. ŞİDDET OLAYLARINA KARŞI İKNA YÖNTEMİ.....	323
E. HALKI TEHDİT EDEREK HAREKETE GEÇİRME VE YARDIM YATAKLIK YAPMALARI ENGELLEME.....	327

ALTINCI BÖLÜM

ŞİDDET OLAYLARININ ETKİLERİ.....	331
A. ŞİDDET OLAYLARININ TOPLUMSAL VE SİYASAL ETKİLERİ	333
B. ŞİDDET OLAYLARININ EKONOMİK ETKİLERİ.....	337
C. ŞİDDET OLAYLARININ KÜLTÜREL ETKİLERİ.....	339
1. Şiddet Olaylarının Hadis İlmine Etkisi.....	339
2. Şiddet Olaylarının Kelam İlmine Etkisi.....	343
3. Şiddet Olaylarının Edebiyata Etkisi	347
SONUÇ.....	351
BİBLİYOGRAFYA.....	357

ÖN SÖZ

Toplumsal olayları anlamak, değerlendirmek ve onlar üzerine bir fikir inşa etmek için birçok faktörün yanı sıra, bu olayların geçmişine de bakmak gerekir. Toplumların gelenekleri, tarihî seyir içinde gelişen kültürleri ve kurumları, ancak daha önceki tarihleriyle açıklanabildiği için geçmişin bilinmesi, toplumlar için çok önem arz etmektedir. Toplumsal hayatta meydana gelen kültürel değişimler, sosyal ve siyasal çöküntüler, savaşlar, huzursuzluklar ve barış gibi çeşitli olaylar geleceği önemli ölçüde etkilemektedir.

Tarih biliminin genel amacı da, geçmişle ilgili doğru tahliller yaparak bu günü daha iyi anlamak ve daha sağlam bir gelecek oluşturmaya yardım etmektir. Günümüzde şiddetin en yoğun bir şekilde yaşandığı Irak, Suriye ve Yemen gibi Orta Doğu coğrafyasında meydana gelen olayların, değişik güncel ve dış sebeplerin yanı sıra, geçmişten gelen ve Emeviler dönemi olaylarına kadar uzanan derin kökleri vardır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan ve günümüzde çok fazla gündem olarak konuşulan konulardan biri hâline gelen şiddet, birçok bireysel ve toplumsal şekliyle her toplumda görülen bir olgudur. İnsanların şiddetten uzak toplumsal bir alan kurarak topluluklar oluşturması tarihte ender rastlanan bir durumdur.

Şiddete başvurma, en yüce varlık olarak yaratılan insanın içindeki gayr-ı insani yönün ağır basması ve onun davranışlarında egemen olmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Baskı, eziyet, korkutma, sindirme, öldürme, işkence, cezalandırma ve başkaldırı gibi şiddet türleri,

çeşitli şekil ve yoğunluklarla çalışmamızın konusu olan Emevilerde de karşımıza çıkmaktadır.

Emeviler dönemi incelendiğinde genel olarak iki tür şiddet uygulanması göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, terörü de içeren ve doğrudan yönetimi hedef alan siyasi şiddet; ikincisi ise toplumun geleneksel sosyal kurumlarından, ilişkilerinden kaynaklanan ve kültürel değerleri ile beslenen sosyal tabanlı şiddet eylemleridir. İkinci tür şiddet olayları da siyasi yön içermekle birlikte doğrudan devlet yönetimini hedef almazlar. Aksine, idari yapı yerine daha yerel hedefler seçtiği için sorunların asıl kaynağı olan toplumsal sistemin mevcut yapısıyla sürekliliğine katkıda bulunurlar.

Şiddet hareketleri Emevilerin kuruluşundan yıkılışına kadar sürmüş, toplumun siyasi, kültürel ve ekonomik hayatını derinden etkilemiştir. O dönemin şiddet olaylarının daha sonraları da toplumun gündeminde olduğunu ve hatta bazılarının günümüzde bile devam ettiğini görmekteyiz. Dolayısıyla Emeviler dönemi şiddet olaylarını sebep ve sonuç olarak iyi tahlil etmek, o dönemi ve sonrasını daha iyi anlayıp değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada, Emeviler döneminde meydana gelen şiddet hareketleri ele alınmıştır. Emevi Devleti, çok geniş bir coğrafyayı kapsadığından çalışmamızda Kuzey Afrika ve Endülüs'te meydana gelen şiddet olaylarına değinilmemiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde Emevi toplumunda şiddetin kökenleri, ikinci bölümde Emevilere karşı girilen şiddet hareketleri, üçüncü bölümde toplumsal şiddet olayları, dördüncü bölümde Emevi hanedanında yaşanan iktidar mücadeleleri, beşinci bölümde ise devlet tarafından bu tür hareketlere karşı uygulanan politikalar ile şiddet olaylarının etkileri üzerinde durulmuştur.

Öncelikle çalışmaya danışmanlık yapan değerli hocam Prof. Dr. İrfan AYCAN'a, kıymetli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR'e, yayına hazırlanmasında emeği geçen Doç. Dr. Cafer ACAR'a ve eserin basımını gerçekleştiren Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Doç. Dr. Mehmet ÇAKIRTAŞ